

California State University, San Bernardino

CSUSB ScholarWorks

Psychology Faculty Publications

Psychology

2009

Measuring non-verbal communication of emotion in personal relationships: The Procedure for assessing Affect Communication Accuracy

Konstantinos Kafetsios
University of Crete

Kelly Campbell
University of Georgia, kelly@csusb.edu

Follow this and additional works at: <https://scholarworks.lib.csusb.edu/psychology-publications>

Part of the [Interpersonal and Small Group Communication Commons](#), and the [Social Psychology Commons](#)

Recommended Citation

Kafetsios, Konstantinos and Campbell, Kelly, "Measuring non-verbal communication of emotion in personal relationships: The Procedure for assessing Affect Communication Accuracy" (2009). *Psychology Faculty Publications*. 3.
<https://scholarworks.lib.csusb.edu/psychology-publications/3>

This Article is brought to you for free and open access by the Psychology at CSUSB ScholarWorks. It has been accepted for inclusion in Psychology Faculty Publications by an authorized administrator of CSUSB ScholarWorks. For more information, please contact scholarworks@csusb.edu.

Μέτρηση της μη-λεκτικής επικοινωνίας συναισθήματος στις Διαπροσωπικές Σχέσεις: Η
Μέθοδος Εκτίμησης της Ακρίβειας στην Μη-λεκτική Επικοινωνία του Συναισθήματος

Κωνσταντίνος Καφέτσιος,

Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

&

Kelly Campbell

Department of Child and Family Development, University of Georgia

Διεύθυνση επικοινωνίας

Τμήμα Ψυχολογίας

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ρέθυμνο

T.K. 74100

Τηλ: 2831077534

Fax: 2831077578

Email: k.kafetsios@psy.soc.uoc.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει μία νέα μέθοδο για την εκτίμηση της ακρίβειας της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος στα ζεύγη και αποτελέσματα για την εγκυρότητα αυτής της μεθόδου. Στην βάση κριτικής ανασκόπησης διαδεδομένων μεθοδολογικών εργαλείων για την αξιολόγηση της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις υποστηρίζεται ότι στην πλειοψηφία τους οι υπάρχουσες μέθοδοι υστερούν ως προς τρία τουλάχιστον σημεία: α) μετρούν περισσότερο συμβολικές και λιγότερο συγκινησιακές διαστάσεις της συναισθηματικής επικοινωνίας, β) ενέχουν ασάφειες ως προς την μέθοδο πρόκλησης των συναισθημάτων και γ) ενέχουν μεθοδολογικά προβλήματα στην διαδικασία εξέτασης της ακρίβειας μη-λεκτικής επικοινωνίας συναισθήματος στον πομπό και τον δέκτη. Η Μέθοδος Εκτίμησης της Ακρίβειας στην Μη-λεκτική Επικοινωνία του Συναισθήματος (MEAMES) που περιγράφεται σε αυτό το άρθρο εστιάζεται στην επικοινωνία της συγκινησιακής κατάστασης του κάθε μέλους του ζεύγους. Η συγκινησιακή κατάσταση παίζει ένα σημαντικό ρόλο ως διαμεσολαβητής ανάμεσα στην έκφραση του συναισθήματος από τον πομπό και πρόσληψη του συναισθήματος από τον σύντροφο (δέκτη). Αποτελέσματα από την χρήση της μεθόδου σε δείγμα 40 ζευγαριών έδειξε ότι τα δύο κύρια μέρη της μεθόδου (πρόκληση και καταγραφή των συναισθημάτων του πομπού, αξιολόγηση της ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία μεταξύ του ζεύγους) χαρακτηρίζονται από επαρκή δομική εγκυρότητα και διακρίνουσα εγκυρότητα αντίστοιχα.

Λέξεις-κλειδιά: Μέθοδοι, μη-λεκτική επικοινωνία συναισθήματος, συγκινησιακή κατάσταση, διαπροσωπικές σχέσεις

Measuring non-verbal communication of emotion in personal relationships: The

Procedure for assessing Affect Communication Accuracy

Konstantinos Kafetsios, Psychology Department, University of Crete &

Kelly Campbell, Department of Child and Family Development, University of Georgia

Abstract

The present study describes a new method for the assessment of accuracy in non-verbal communication of emotion in close relationships and presents results from a study that examined the validity of the method. The paper initially argues for the need of a new method on the basis of critical review of most the existing methods of accuracy of non-verbal communication of emotion, specifically: a) that they assess more symbolic rather than affective dimensions of non-verbal communication, b) that they involve inconsistencies with regards to the elicitation of emotion and c) that they involve methodological problems in the procedure of assessing the accuracy of non-verbal communication of emotion in the couple. The new method, the Procedure for assessing Affect Communication Accuracy, focuses on affective components of non-verbal communication of emotion. Assessment of affective dimensions of non-verbal communication via facial expressions are important since they serve as indicators of both intra-individual and interpersonal components of the interaction. The results from a study on the validity of the method in a sample of 40 dating couples has shown that two main part of the method (elicitation of positive and negative autobiographical emotions and assessment of the accuracy in non-verbal communication of emotion) have good structural and discriminant validity.

Keywords: Methods, non-verbal communication of emotion, affect, interpersonal relationships

Μέτρηση της μη-λεκτικής επικοινωνίας συναισθήματος στις Διαπροσωπικές Σχέσεις: Η

Μέθοδος Εκτίμησης της Ακρίβειας στην Μη-λεκτική Επικοινωνία Συναισθήματος

Η μη-λεκτική επικοινωνία του συναισθήματος¹ έχει απασχολήσει θεωρητικούς και ερευνητές των διαπροσωπικών σχέσεων (π.χ., Watzlawick, Beavin, & Jackson, 1967¹ Gottman, 1979¹ Noller, 1980) και υπάρχουν πλέον αρκετές μέθοδοι που εξετάζουν το ζήτημα αυτό στις διαπροσωπικές σχέσεις (βλ., Guerrero & Floyd, 2006). Από την άλλη πλευρά θεωρητικοί του συναισθήματος έχουν από πολλού τονίσει ότι μία από τις βασικές λειτουργίες των συναισθημάτων είναι η επικοινωνία πληροφοριών από τον εαυτό προς τους άλλους (Ekman, 1984). Παρόλλα αυτά, τόσο στο εννοιολογικό όσο και στο μεθοδολογικό επίπεδο οι γνωστικές περιοχές των διαπροσωπικών σχέσεων και των συναισθημάτων έχουν προχωρήσει σε ‘παράλληλους βίους’ και σπάνια ανταλλάσσουν θεωρητικές ή μεθοδολογικές ιδέες (Bradbury & Fincham, 1988¹ Fitness & Strongman, 1991).

Στην παρούσα εργασία στην βάση κριτικής αξιολόγησης των κυρίων μεθόδων εκτίμησης της επικοινωνίας στις δύο γνωστικές περιοχές προτείνεται μια νέα μέθοδος (η Μέθοδος Εκτίμησης της Ακρίβειας στην Μη-λεκτική Επικοινωνία Συναισθήματος, MEAMES) η οποία βελτιώνει εννοιολογικά και μεθοδολογικά τις υπάρχουσες μεθόδους δανειζόμενη στοιχεία τόσο από την περιοχή της Κοινωνικής Ψυχολογίας των διαπροσωπικών σχέσεων όσο και από την μελέτη των συναισθημάτων. Στην αρχή του άρθρου συζητούνται οι κεντρικές εννοιολογικές και θεωρητικές απόψεις για το ζήτημα ‘συναίσθημα’ και ‘επικοινωνία’ και ακολουθεί μια ανασκόπηση των κύριων μεθόδων για την μελέτη της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις. Από την ανασκόπηση αυτή προκύπτει η ύπαρξη ενός ή περισσότερων κενών σχετικά με: α) το κατά πόσο οι μέθοδοι εξέτασαν συμβολικές ή συγκινησιακές πλευρές του συναισθήματος, β) το κατά πόσο οι υπάρχουσες μέθοδοι προξενούν συναισθήματα και συναισθηματικές καταστάσεις, γ) προβλήματα στην διαδικασία εξέτασης της ακρίβειας στην συναισθηματική επικοινωνία στο ζεύγος. Τα κενά αυτά προσπαθεί να καλύψει η MEAMES, και στο άρθρο αυτό παρουσιάζονται αποτελέσματα σχετικά με την δομική και την διακριτική εγκυρότητα της μεθόδου.

Προς έναν ορισμό του συναισθήματος: από το ατομικό στο διαπροσωπικό

Η μελέτη του συναισθήματος έχει προοδεύσει σημαντικά από αρχικές θεωρητικές προσεγγίσεις που εξίσωναν τα συναισθήματα με ένστικτα (π.χ., McDougall, 1908) ή με αποκλειστικά ενδοπροσωπικές φυσιολογικές διεργασίες (π.χ., Cannon, 1927). Η κυρίαρχη οπτική θεωρούσε τα συναισθήματα ως αποκλειστικά ενδοπροσωπικά φαινόμενα, μια προσέγγιση που έχει επηρεάσει θεωρητικούς του συναισθήματος πιο πρόσφατα (π.χ., Lang, 1984). Μια ολοκληρωμένη κατανόηση του συναισθήματος θα πρέπει όμως να συμπεριλάβει και κοινωνικές πλευρές έκφρασης και κατανόησης των συναισθηματικών διεργασιών. Για παράδειγμα, ο Parkinson (1995) προτείνει ένα θεωρητικό πλαίσιο που εξισώνει το συναίσθημα με την διαπροσωπική επικοινωνία και αλληλεπίδραση. Αυτή η προσέγγιση παρακολουθεί στενά την οπτική του George Herbert Mead (1934) για το συναίσθημα ως ένα διαπροσωπικό φαινόμενο η οποία με την σειρά της επηρεάστηκε από την ανάγνωση των παρατηρήσεων του Darwin (1872) για την λειτουργία της συναισθηματικής έκφρασης ως κοινωνιο-βιολογικής αναγκαιότητας. Η κοινωνική-επικοινωνιακή λειτουργία του συναισθήματος έχει επίσης αναδειχθεί στο έργο του Ekman για την έκφραση των συναισθημάτων προσώπου (π.χ., Ekman, 1997). Ο Ekman και οι συνεργάτες του υποστηρίζουν ότι η μελέτη του συναισθήματος στο πλαίσιο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μπορεί να οδηγήσει σε μια σειρά από σημαντικές συνεισφορές στην κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων (Ekman, Friesen, & Ellsworth, 1972).

Προς έναν ορισμό της επικοινωνίας του συναισθήματος

Πολλοί θεωρητικοί του συναισθήματος συμφωνούν ότι το συναίσθημα ενέχει ενδογενείς επικοινωνιακές και κοινωνικές λειτουργίες. Παρόλα αυτά, ένας ορισμός, και πολύ περισσότερο ένας λειτουργικός ορισμός, της συναισθηματικής επικοινωνίας δημιουργεί κάποια προβλήματα καθώς αναφέρεται σε φαινόμενα που δρουν ταυτόχρονα τόσο στο ενδοπροσωπικό όσο και στο διαπροσωπικό επίπεδο ανάλυσης (Guthrie & Noller, 1988 · Hinde, 1995). Από την μία πλευρά ενέχει διεργασίες διαπροσωπικής επικοινωνίας και από την άλλη ενδο-ατομικές πλευρές του συναισθήματος (όπως ρύθμιση, έκφραση κ.α.).

Η διαπροσωπική επικοινωνία συνήθως έχει εξεταστεί τόσο ως προς τις συμπεριφορές

που εκδηλώνονται στην διαπροσωπική αλληλεπίδραση όσο και ως προς τα νοήματα που επικοινωνούνται εκούσια ή ακούσια. Κοινωνικοί ψυχολόγοι της διαπροσωπικής επικοινωνίας που τονίζουν το γνωσιακό στοιχείο, το νόημα και την πρόθεση, ορίζουν την επικοινωνία ως ‘ανταλλαγή μηνυμάτων ανάμεσα σε δύο ή περισσότερους συμμετέχοντες που χαρακτηρίζεται από εμπρόθετη, συνειδητή (σε κάποιο επίπεδο συναίσθησης) χρήση ενός κοινά κατανοητού συστήματος’ (Hewstone, Stroebe, Codol, & Stephenson, 1988, σελ. 446). Αντίθετα, άλλοι θεωρητικοί που υιοθετούν περισσότερο κοινωνιο-βιολογικές προσεγγίσεις των επικοινωνιακών πλευρών του συναισθήματος (π.χ., Buck, 1984, σελ. 4), θεωρούν ότι επικοινωνία λαμβάνει χώρα ‘όποτε η συμπεριφορά ενός ατόμου (του πομπού) επηρεάζει την συμπεριφορά ενός άλλου ατόμου (του δέκτη)’.

Η διάκριση ανάμεσα σε γνωσιακές και συμπεριφορικές πλευρές του συναισθήματος αντιστοιχεί στην διάκριση του Fiske (1990) για τους παραστατικούς και αναπαραστατικούς κώδικες (presentational and representational codes) στην επικοινωνία. Οι παραστατικοί κώδικες περιορίζονται στην επικοινωνία πρόσωπο με πρόσωπο ή όταν πομπός και δέκτης βρίσκονται στον ίδιο χώρο και χρόνο ενώ αναπαραστατικοί κώδικες αναφέρονται σε ερμηνευτικές, περισσότερο συμβολικές και γνωσιακές πλευρές της αλληλεπίδρασης. Μια ανάλογη διάκριση μπορεί να γίνει σε σχέση με την επικοινωνία του συναισθήματος: παραστατικά στοιχεία της συναισθηματικής επικοινωνίας αφορούν συγκινησιακά στοιχεία (π.χ., προγράμματα ετοιμότητας δράσης και συγκεκριμένες προδιαθέσεις για πράξη) ενώ αναπαραστατικά στοιχεία της συναισθηματικής επικοινωνίας αφορούν γνωστικά στοιχεία (π.χ., μνημονικά δίκτυα, σχηματικές αναπαραστάσεις ερεθισμάτων).

Η διάκριση ανάμεσα σε γνωσιακά και συγκινησιακά στοιχεία του συναισθήματος αποτέλεσε ένα κεντρικό θέμα στην έρευνα για το συναίσθημα και υπήρξε έντονη αντιπαράθεση γύρω από αυτό το ζήτημα (Lazarus, 1991 · Ortony, Clore, & Collins 1988 · Zajonc, 1980). Από την αναπαραστατική-συμβολική οπτική τα συναισθήματα αφορούν κυρίως υποκειμενικές αντιδράσεις για ένα σημαντικό γεγονός, την αξιολόγηση αυτού του γεγονότος και όχι το γεγονός αυτό καθαυτό. Από την άλλη, θεωρίες ‘από κάτω προς τα

επάνω' (bottom-up theories) τονίζουν συγκινησιακού τύπου διαδικασίες. Ο όρος 'συγκίνηση' ή 'συγκινησιακή κατάσταση' (affect) αναφέρεται σε φαινόμενα όπως η φυσιολογία και η έκφραση του συναισθήματος (Fitness & Strongman, 1991). Συγκινησιακά φαινόμενα αφορούν στο τι συμβαίνει στον οργανισμό την συγκεκριμένη χρονική στιγμή (μια κατάσταση του σώματος, μια διάθεση, κλπ.). Σύμφωνα με το Oxford Companion to the Mind (De Bono, 1987, σελ. 12) η συγκίνηση είναι 'ένας όρος που χρησιμοποιείται στην ψυχολογία για ένα συναίσθημα, ειδικά συναισθήματα που οδηγούν στην πράξη'. Ακόμη και γνωσιακές προσεγγίσεις (όπως η προσέγγιση των προτύπων για το συναίσθημα Shaver, Schwartz, Kirson, & O'Connor, 1987) τονίζουν την σημασία της βασικής αξιολόγησης της συγκίνησης ως θετικής ή αρνητικής (αρνητικό - θετικό συναισθηματικό σθένος) ως βάσης του ιεραρχικού-κατηγορικού μοντέλου τους για το συναίσθημα.

Εννοιολογικά, μια σημαντική αρχή της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης αποτελεί ότι παρατηρητέα στοιχεία της συμπεριφοράς διασυνδέονται με δομές και λειτουργίες που υποβόσκουν αυτής της συμπεριφοράς (Heider, 1958). Έτσι, μια ολοκλήρωμενη ανάλυση της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τόσο την συμπεριφορά που εκδηλώνεται από τους συμμετέχοντες στην αλληλεπίδραση, όσο και το νόημα που έχει η συμπεριφορά για κάθε ένα από τα αλληλεπιδρώντα υποκείμενα. Αυτή η αρχή αφορά στη μη-λεκτική επικοινωνία του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις. Παρόλα αυτά, όπως θα αναλυθεί στην συνέχεια, διαδεδομένες μεθοδολογικές προσεγγίσεις της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος στα ζευγάρια δίνουν έμφαση κυρίως σε αναπαραστατικές πλευρές του συναισθήματος (π.χ., Noller, 1980). Η διάκριση συγκινησιακών-ενδοατομικών και γνωσιακών -κοινωνικών-συμβολικών πλευρών της συναισθηματικής επικοινωνίας αναλύεται στην συνέχεια.

Μέθοδοι που εστιάζουν σε κοινωνικές-σχεσιακές και ενδο-ατομικές πλευρές της συναισθηματικής επικοινωνίας στις διαπροσωπικές σχέσεις

Στην ψυχολογική βιβλιογραφία για τις επικοινωνιακές λειτουργίες του συναισθήματος (π.χ., εκφράσεις του προσώπου, φωνητική έκφραση κ.α.) ενυπάρχουν δυο διαφορετικές

προσεγγίσεις: αυτή της συναισθηματικής έκφρασης και η προσέγγιση της Κοινωνικής Επικοινωνίας (Chovil, 1997). Η πρώτη προσέγγιση τονίζει ενδοατομικές πλευρές του συναισθήματος και της επικοινωνίας του. Οι εκφράσεις του προσώπου για παράδειγμα εξηγούνται πρωταρχικά ως εκφράσεις εσωτερικών συναισθηματικών καταστάσεων. Αντίθετα, η δεύτερη προσέγγιση της Κοινωνικής Επικοινωνίας τονίζει την σημασία που έχει το πλαίσιο στην συναισθηματική επικοινωνία. Μια αντίστοιχη διάκριση προώθησαν οι Gottman και Levenson (1986) για την συναισθηματική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις διακρίνοντας ανάμεσα σε φυσικά χαρακτηριστικά και πολιτισμικούς παράγοντες της συναισθηματικής επικοινωνίας στις διαπροσωπικές σχέσεις. Φυσικά χαρακτηριστικά αφορούν κυρίως ενδο-ατομικές πλευρές της συναισθηματικής έκφρασης και επικοινωνίας ενώ πολιτισμικοί παράγοντες αφορούν χαρακτηριστικά του πλαισίου της σχέσης όπως για παράδειγμα ο εαυτός, η σχέση και η κουλτούρα. Ανάλογα, οι Koerner & Fitzpatrick (2002) πιο πρόσφατα διακρίνουν ανάμεσα σε συναισθήματα στην διαπροσωπική επικοινωνία που αντανακλούν και που δεν αντανακλούν σχεσιακούς παράγοντες.

Η πλειοψηφία των μεθόδων μελέτης της συναισθηματικής επικοινωνίας στις διαπροσωπικές σχέσεις έχει τονίσει πολιτισμικούς ή σχεσιακούς παράγοντες πλαισίου με σκοπό να εξηγήσουν πώς η συναισθηματική επικοινωνία μπορεί να παραδώσει χρήσιμα στοιχεία για το πολιτισμικό αυτό πλαίσιο (π.χ., το κατά πόσο ζευγάρια με υψηλά επίπεδα ικανοποίησης από τις διαπροσωπικές σχέσεις έχουν επίσης και καλή μη-λεκτική επικοινωνία, Noller, 1984).

Μέθοδοι για την μελέτη πλευρών του συναισθήματος στην διαδική επικοινωνία που εξαρτώνται από το σχεσιακό πλαίσιο

Αρχικά, οι μέθοδοι που εξέτασαν το συναίσθημα στα πλαίσια της διαπροσωπικής επικοινωνίας αναπτύχθηκαν ως αντίδραση σε κοινωνιολογικές έρευνες των προηγούμενων δεκαετιών όπου γινόταν αποκλειστική χρήση μεθόδων αυτοαναφοράς (Bradbury & Fincham, 1989). Στόχος αυτής της ερευνητικής παράδοσης ήταν να ελεγχθούν υποθέσεις σχετικά με τα συναισθηματικά επίπεδα που διακρίνουν ζεύγη με χαμηλά και υψηλά επίπεδα ικανοποίησης

από την σχέση τους. Για παράδειγμα οι Raush, Barry, Hertel, και Swain (1974) ανέπτυξαν την τεχνική αυτοσχεδιασμού (*improvisation technique*) όπου κατέγραφαν ηχητικά την αλληλεπίδραση των ζευγαριών σε ημι-νατουραλιστικές καταστάσεις διαπροσωπικής σύγκρουσης στο ζεύγος. Η συνομιλία απομαγνητοφωνούνταν και το κείμενο της κάθε συνομιλίας αξιολογούνταν από εξωτερικούς κριτές με βάση ένα σύστημα έξι κατηγοριών όπου αναμειγνύονταν συναισθηματικές, γνωστικές και συμπεριφορικές πλευρές της αλληλεπίδρασης (π.χ., λεκτικές πρακτικές, λεκτικές πρακτικές επίλυσης της σύγκρουσης, λεκτικές απόρριψης, κατευνασμού κλπ.). Αργότερα, ο Gottman (1979) ανέπτυξε το Σύστημα Καταγραφής της Αλληλεπίδρασης Ζεύγους (Couples Interaction Scoring System, CISS) όπου εστίασε περισσότερο σε συγκινησιακές πλευρές της αλληλεπίδρασης: εκφράσεις προσώπου, τόνο της φωνής, και στάση του σώματος. Ένα παρόμοιο σύστημα αξιολόγησης εφαρμόστηκε από τους Julien, Markman, και Lindhal (1989): το Σύστημα Καταγραφής Διαστάσεων της Διαπροσωπικής Αλληλεπίδρασης (Interactional Dimensions Coding System, IDCS) εστίασε στο αρνητικό συναίσθημα και σε συγκρουσιακά μοτίβα της αλληλεπίδρασης στο ζεύγος. Εξωτερικοί κριτές αξιολογούν το αρνητικό συναίσθημα με βάση λεκτικά και μη λεκτικά στοιχεία (στάση του σώματος, εκφράσεις προσώπου) της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων. Η διαφορά της CISS με την IDCS είναι ότι οι εξωτερικοί κριτές αξιολογούν τα λεκτικά μηνύματα του συμμετέχοντα που υπονοούν κριτική ή απόρριψη στην τελευταία.

Μέθοδοι όπως η CISS και η IDCS προωθούν μια εξωτερική κατανόηση του συναισθήματος στην διαπροσωπική αλληλεπίδραση (Olson, 1977). Όμως, η μελέτη του συναισθήματος, όπως κάθε άλλο φαινόμενο στο πλαίσιο της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης, ενέχει τουλάχιστον δύο πράγματα: τις πλευρές της επικοινωνίας που αποδίδονται στο δρουν υποκείμενο και εκείνες τις πλευρές της επικοινωνίας που αποδίδονται στον παρατηρητή. Έτσι, μεθοδολογίες για το συναίσθημα στην διαπροσωπική αλληλεπίδραση στις στενές σχέσεις μπορούν να διακριθούν με βάση το αν η αξιολόγηση του συναισθήματος γίνεται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες στην διαπροσωπική αλληλεπίδραση ή από εξωτερικούς παρατηρητές.

Επακόλουθα, αναπτύχθηκαν μια σειρά από ημι-πειραματικές διαδικασίες για να εξετάσουν τις αντιλήψεις των ίδιων των μελών του ζεύγους για την διαπροσωπική τους αλληλεπίδραση. Μια πρώτη τέτοια τεχνική μελέτης της αλληλεπίδρασης του ζεύγους ήταν η Τράπεζα Συνομιλίας (*talk-table*) των Gottman, Markman, και Notarius (1977). Η τράπεζα συνομιλίας ενέχει το ζεύγος σε συζήτηση ορισμένου χρόνου (συνήθως ενός τετάρτου της ώρας) για ένα συγκρουσιακό ζήτημα. Ο κάθε σύζυγος που δρα ως ‘πομπός’ αξιολογεί πρώτα πώς εννοούσε ο ίδιος το λεκτικό του μήνυμα (θετικό ή αρνητικό) και ο ‘δέκτης’ από την άλλη πλευρά αφού αξιολογήσει την επίδραση που είχε το μήνυμα του ‘πομπού’, προχωρεί στην απάντηση και την αξιολόγηση της απάντησης αυτής. Βέλτιστη επικοινωνία σύμφωνα με αυτό το σύστημα είναι όταν συμπίπτουν οι αξιολογήσεις ‘πομπού’ και ‘δέκτη’. Εννοιολογικά η μέθοδος αυτή βασίζεται σε μια θεωρητική προσέγγιση της επικοινωνίας ως αλληλουχία δράσεων και αντιδράσεων, και συγκεκριμένα διάκριση ανάμεσα στην πρόθεση, το μήνυμα και την επίδραση του μηνύματος. Οι μελέτες του Gottman έχουν δείξει ότι η ικανοποίηση ενός συζύγου από την σχέση του δεν έχει σχέση με πρόθεση του μηνύματος αλλά περισσότερο με την ερμηνεία του μηνύματος του συντρόφου (Gottman, 1979. Gottman et al., 1977).

Ένα λιγότερο τεχνητό έργο για την μέτρηση της μη-λεκτικής επικοινωνίας αναπτύχθηκε από την Noller (1984). Το Παράδειγμα του Σταθερού Περιεχομένου (*Standard Content Paradigm, SCP* Noller, 1980 Noller, 1984) βασίζεται σε ένα έργο αρχικά σχεδιασμένο από τον Kahn (1970) που αφορούσε στην αποστολή και στην πρόσληψη αμφίσημων μηνυμάτων ανάμεσα στους συζύγους. Στην SCP το έργο του κάθε συζύγου είναι να εκφράσει ένα αμφίσημο λεκτικό μήνυμα στο/ην σύζυγο (‘δέκτη’) με ένα τέτοιο τρόπο ώστε τόσο το λεκτικό όσο και το μη-λεκτικό μέρος του μηνύματος να εκφράσουν μια συγκεκριμένη πρόθεση. Το λεκτικό μέρος (περιεχόμενο) του μηνύματος ελέγχεται με το να υπάρχει η δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε ήδη προετοιμασμένα μηνύματα και όπου ο ‘πομπός’ είναι ελεύθερος να διαλέξει ανάμεσα σε τρεις προθέσεις (τρόπους εκφοράς του λεκτικού μηνύματος) διαχειριζόμενοι ανάλογα το μη-λεκτικό μέρος του μηνύματος. Τέλος ο ‘δέκτης’ καλείται να μαντέψει την πρόθεση του ‘πομπού’. Έτσι, η SCP μετρά τον ρόλο που έχουν μη-

λεκτικά/παραγωγιστικά μηνύματα τόσο από την πλευρά του ‘πομπού’ όσο και του ‘δέκτη’ στην διαδικασία επικοινωνίας.

Η έρευνα για την μη-λεκτική συμπεριφορά και την επικοινωνία ήταν επιτυχής ως προς την επίτευξη στόχων που είχαν να κάνουν με εφαρμοσμένα ερωτήματα: δηλαδή να παρατηρήσει μοτίβα μη-λεκτικής συμπεριφοράς και επικοινωνίας που μπορούν να διακρίνουν λειτουργικά από μη-λειτουργικά ζευγάρια. Η διάκριση ανάμεσα στο λεκτικό και στο μη-λεκτικό μέρος του μηνύματος προέρχεται από την διάκριση που ακολουθείται στην συστημική ψυχολογία ανάμεσα σε ‘αναλογικές’ και ‘ψηφιακές’ πλευρές της επικοινωνίας (Bateson, 1958 · Watzlawick et al., 1967). Όμως ο μελέτη ‘μη-λεκτικών’ πλευρών της επικοινωνίας αφορά πολύ γενικότερες πλευρές της επικοινωνίας από τις συναισθηματικές. Ο Gottman (1979) για παράδειγμα, ορίζει τα μη-λεκτικά μηνύματα ως ‘συμπεριφορές κατά την διάρκεια ανταλλαγής μηνυμάτων’ (σελ. 79). Αυτός ο ορισμός είναι αρκετά γενικός για να συμπεριλάβει κάθε συμπεριφορικό ή επικοινωνιακό σήμα που δεν είναι λεκτικό. ‘Όμως οι μέθοδοι που υιοθετήθηκαν από αυτή την ερευνητική παράδοση δεν ασχολήθηκαν ειδικότερα με τις συναισθηματικές διαδικασίες που ενυπάρχουν στην μη-λεκτική επικοινωνία. Η συστημική προσέγγιση στην επικοινωνία έχει γίνει αντικείμενο επικρίσεων για το ότι δίνει έμφαση σε πληροφοριακές πλευρές της επικοινωνίας και για το ότι αγνοεί συγκινησιακές πλευρές (Greenberg & Johnson, 1988).

Για παράδειγμα, στην SCP η μη-λεκτική συμπεριφορά αφορά αποκλειστικά παραγωγιστικά μηνύματα που εκφράζουν προθέσεις. Αυτές οι φωνητικές εκφράσεις, ή ο συνδυασμός φωνητικών και εκφράσεων του προσώπου, αποτελούν συντελεστικές (instrumental) εκφράσεις, εκφράσεις δηλαδή που αφορούν την τροποποίηση της συμπεριφοράς ενός ατόμου σε σχέση με κάποιο άλλο. Οι συντελεστικές εκφράσεις σύμφωνα με τον Frijda (1989, σελ. 212), ‘δεν επικοινωνούν συναισθήματα, δεν πληροφορούν τους άλλους για την εσωτερική κατάσταση κάποιου, αλλά για τις επιθυμίες και τις προθέσεις κάποιου.... Λειτουργούν ως χειρονομίες κατευνασμού’. Συναισθηματικές εκφράσεις που έχουν πρόσθεση ‘δεν μεταφέρουν πληροφορίες για την συγκινησιακή κατάσταση του ατόμου που τις εκφράζει

αλλά σκοπός τους είναι να επηρεάσουν την συμπεριφορά των άλλων και όχι να προωθήσουν την κατανόηση' (Frijda, 1986, σελ. 60). Έτσι παραγωγιστικές και γενικότερα εμπρόθετες μη-λεκτικές συμπεριφορές σκοπό έχουν την ρύθμιση του ατόμου με το περιβάλλον, της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης και την επιρροή πάνω στην συμπεριφορά του άλλου ατόμου. Από αυτή την οπτική, μέθοδοι εκτίμησης της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος που στηρίζονται αποκλειστικά σε μη-λεκτικές συμπεριφορές, δεν επιτρέπουν την μελέτη των επικοινωνιακών πλευρών των συναισθημάτων και της συγκινησιακής κατάστασης.

Αντίθετα, μια μέθοδος συναισθηματικής επικοινωνίας που δίνει έμφαση σε ενδοατομικές πλευρές του συναισθήματος αποτελεί το Παράδειγμα της Προβολής Συναισθηματικών Εικόνων (*The slide-viewing paradigm, SVP*· Buck, 1979· 1985). Ανάλογα με τις διακρίσεις που συζητήθηκαν παραπάνω, στην προσέγγισή του για την συναισθηματική επικοινωνία ο Buck (1984) διακρίνει ανάμεσα σε συμβολικές και αυθόρμητες πλευρές της συναισθηματικής επικοινωνίας. Αυτή η διάκριση βασίζεται στην αναπτυξιακή-συμβολική θεωρία για το συναίσθημα και την αυθόρμητη έκφρασή του (Buck, 1984). Η συμβολική έκφραση του συναισθήματος (όπως στα παραδείγματα των μεθόδων του Σταθερού Παραδείγματος Περιεχομένου και της Τράπεζας Συνομιλίας) λειτουργεί στην βάση κοινωνικών κανόνων και ρόλων. Η αυθόρμητη έκφραση του συναισθήματος από την άλλη πλευρά είναι ανεξάρτητη από το κοινωνικό πλαίσιο καθώς δεν εξυπηρετεί κοινωνικούς κανόνες ή στόχους αλλά βασίζεται κυρίως σε εσωτερικές, μαθημένες φυσιολογικές αντιδράσεις προς τα συναισθηματικά ερεθίσματα.

Ο Buck ανέπτυξε το Παράδειγμα Προβολής Συναισθηματικών Εικόνων (*slide-viewing paradigm*,) για να μελετήσει την αυθόρμητη έκφραση του συναισθήματος στο ατομικό επίπεδο και τον ρόλο της στην επικοινωνία του συναισθήματος στις διαπροσωπικές σχέσεις. Το έργο αποτελείται από την φάση 'αποστολής της συναισθηματικής έκφρασης' όπου ο 'πομπός' παρακολουθεί μια σειρά από φωτογραφίες και αξιολογεί τα συναισθήματα του ίδιου σε μία κλίμακα ως προς το πόσο θετικό ήταν το συναίσθημα που βίωσε. Οι φωτογραφίες στις οποίες εκτίθεται συμπεριλαμβάνουν θέματα που προκαλούν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα με

σκοπό να προκαλέσουν κάποια συναισθηματική αντίδραση στον πομπό (π.χ., πρόσωπο μωρού, καμένα πρόσωπα, τοπία κλπ.). Οι εκφράσεις του προσώπου του πομπού, χωρίς να το γνωρίζει, μεταδίδονται σε ένα διπλανό δωμάτιο όπου ο ‘δέκτης’ καλείται να αξιολογήσει : α) τι είδους φωτογραφία βλέπει ο πομπός και, β) ποια είναι η συγκινησιακή αντίδραση του πομπού. Η ακρίβεια στην επικοινωνία καθορίζεται από τον αριθμό των φωτογραφιών που θα αξιολογήσει σωστά ο δέκτης και από την συσχέτιση ανάμεσα στην συγκινησιακή κατάσταση του ‘πομπού’ και την αξιολόγηση του ‘δέκτη’.

Η SVP δίνει έμφαση σε εκείνες τις πλευρές του συναισθήματος που έχουν να κάνουν με ενδοατομικές και συγκινησιακές εκφάνσεις του συναισθήματος. Το εμφανές συμπέρασμα είναι ότι τα θετικά ή αρνητικά συναισθηματικά ερεθίσματα προκαλούν αντίστοιχα θετικές ή αρνητικές συναισθηματικές αντιδράσεις στον πομπό οι οποίες διαφαίνονται στις εκφράσεις του προσώπου. Όμως, πιο πρόσφατες αναλύσεις σχετικά με αυτή την τεχνική έθεσαν αυτές τις υποθέσεις υπό αίρεση, και ειδικότερα ότι η πρόκληση του συναισθήματος γίνεται εκτός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου. Μια ανασκόπηση της SVP φανερώνει ότι η έκφραση του συναισθήματος είναι πιο έντονη όταν ο πομπός περιγράφει το συναίσθημα που βίωσε σε κάθε έκθεση σε φωτογραφία (Wagner, Buck, & Winterbotham, 1993). Είναι λοιπόν πιθανό ότι ακόμη και σε μια μέθοδο όπως η SVP που έχει ως στόχο να μετρήσει αυθόρμητα, ενδοατομικά συναισθήματα, οι συναισθηματικές εκφράσεις να μην είναι ανεξάρτητες από το πλαίσιο. Με βάση την θεωρία του Frijda, είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς συναισθήματα που να μην έχουν κάποια γνωσιακά στοιχεία. Όμως είναι πολύ δύσκολο να φανταστεί κανείς την πρόκληση και την έκφραση συναισθηματικών αντιδράσεων χωρίς να εμπλέκονται πλευρές του εαυτού, και κατασκευές του εαυτού (Salovey & Rodin, 1985).

Η Μέθοδος Εκτίμησης της Ακρίβειας στην Μη-λεκτική Επικοινωνία Συναισθήματος (MEAMES)

Συμπερασματικά, πολλές από τις υπάρχουσες μεθόδους για την εκτίμηση της ακρίβειας στην συναισθηματική επικοινωνία στα ζεύγη δεν αξιολογούν καθαρά συναισθηματικές πλευρές αλλά εμπλέκουν συμβολικές πλευρές του συναισθήματος όπως απορρέουν από ρόλους και κανόνες της αλληλεπίδρασης και της σχέσης του ζεύγους. Επιπλέον, ακόμη και

μέθοδοι που δίνουν έμφαση στο συναίσθημα (π.χ., η SVP) ενέχουν περιορισμούς μεθοδολογικούς αλλά και στο πώς προκαλούν το συναίσθημα. Γενικά πιο νατουραλιστικές και λιγότερο ελεγχόμενες διαδικασίες ενέχουν περισσότερο φυσικές πλευρές του συναισθήματος (π.χ., τεχνικές αυτοσχεδιασμού που εισήχθησαν από τους Raush et al., 1974) αλλά είναι πιο δύσκολο να διακρίνει κανείς ανάμεσα στα συγκινησιακά και περισσότερο συμβολικά μέρη του συναισθήματος. Από την άλλη, πειραματικές μέθοδοι ενέχουν περισσότερο τεχνητές και ελεγχόμενες μεθόδους πρόκλησης του συναισθήματος (π.χ., η τράπεζα συνομιλίας του Gottman το σταθερό παράδειγμα περιεχομένου της Noller, SVP) αλλά δεν υπάρχει η εγγύηση ότι πρόκειται για γνήσιο συναίσθημα. Υποθέτουν ότι οι συμμετέχοντες διακρίνονται από ένα σχετικό επίπεδο συναισθηματικής εμπειρίας αλλά αυτό δεν είναι πάντα σίγουρο.

Σύντομη περιγραφή των βασικών αρχών της προτεινόμενης μεθόδου

Η Μέθοδος Εκτίμησης της Ακρίβειας στην Μη-λεκτική Επικοινωνία Συναισθήματος (MEAMES) καταρτίστηκε με στόχο να βελτιώσει τις υπάρχουσες μεθόδους τόσο ως προς την μελέτη περισσότερο συγκινησιακών και μη-συμβολικών πλευρών του συναισθήματος που προκαλείται ατομικά αλλά μπορεί να αξιολογηθεί και διαπροσωπικά όσο και περισσότερο πρακτικά-μεθοδολογικά ζητήματα αξιόπιστης διαδικασίας εκτίμησης της ακρίβειας στην επικοινωνία του συναισθήματος. Η MEAMES αποτελείται από τρία μέρη: α) Ένα πρώτο μέρος της πρόκλησης του συναισθήματος όπου το κάθε μέρος του ζεύγους ανακαλεί τρία αρνητικά και τρία θετικά αυτό-βιογραφικά συναισθήματα στα πλαίσια μιας συνέντευξης όπου οι εκφράσεις του προσώπου του συμμετέχοντα εγγράφονται σε video. β) Ένα δεύτερο μέρος όπου γίνεται η επιμέλεια των βιντεοσκοπημένων εκφράσεων του προσώπου και γ) το τρίτο και τελευταίο μέρος όπου ο κάθε συμμετέχοντας εκτίθεται στις εκφράσεις του προσώπου του συντρόφου (χωρίς ήχο) και αξιολογεί σε κάθε ένα από αυτά την συγκινησιακή τάση (Θετική ή αρνητική) και το συναισθηματικό περιεχόμενο.

Η συγκεκριμένη μέθοδος καινοτομεί πρώτα ως προς την πρόκληση του συναισθήματος. Τα θετικά και αρνητικά συναισθήματα προκαλούνται στην βάση αυτοβιογραφικών μνημών. Η τεχνική αυτή είναι βασισμένη στην συνέντευξη ανάμνησης

(Moore, Underwood, & Rosenhan, 1973) και προωθεί μια πιο οικολογικά έγκυρη μέθοδο πρόκλησης των συναισθημάτων στην βάση προσωπικών εμπειριών και γνωσιακών στοιχείων. Βέβαια, το σημαντικό στοιχείο για την MEAMEΣ είναι το συγκινησιακό στοιχείο που εκφράζεται στο πρόσωπο.

Σύμφωνα με ψυχο-εξελικτικές θεωρίες (Ekman, 1984 · Izard, 1977) οι εκφράσεις του προσώπου παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην επικοινωνία του συναισθήματος και την ρύθμιση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Οι εκφράσεις του προσώπου στην MEAMEΣ ανταποκρίνονται σε μια συγκινησιακή κατάσταση που αφορά σε προσωπικά βιωμένα θετικά ή αρνητικά συναισθήματα. Η συγκινησιακή κατάσταση που είναι το κριτήριο της ακρίβειας μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος παίζει ένα σημαντικό ρόλο ως διαμεσολαβητής ανάμεσα σε γνωσιακές πλευρές (σχήματα του εαυτού, μνήμες κλπ.), την συγκινησιακή εκτίμηση και την δράση. Η συγκινησιακή κατάσταση συνδέεται με γνωσιακές διαδικασίες καθώς συγκινησιακά στοιχεία πληροφορούν και πληροφορούνται από υποκειμενικές (γνωστικές) κατηγορίες και τάσεις για δράση. Αν η συγκινησιακή τάση είναι θετική ή αρνητική, δηλαδή η αξιολογική πλευρά της συναισθηματικής έκφρασης και επικοινωνίας, εξαρτάται από το πώς κανείς αντιλαμβάνεται τις συγκινησιακές αντιδράσεις. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε σχέση με το πώς κανείς ερμηνεύει τις συγκινησιακές αντιδράσεις του συντρόφου. Αν τα συναισθήματα είναι, όπως υποστηρίζει ο Frijda (1986), κυρίως αλλαγές στην ετοιμότητα για δράση, τότε πληροφορίες για τον τόνο και την κατεύθυνση της πράξης (θετική/αρνητική) είναι πολύ σημαντική για την διαπροσωπική αλληλεπίδραση. Η μη-λεκτική επικοινωνία του συναισθήματος λοιπόν στηρίζεται σημαντικά στην έκφραση της συγκινησιακής κατάστασης του πομπού και στην δυνατότητα του δέκτη να 'αποκωδικοποιήσει' το συγκινησιακό μήνυμα. Η συγκινησιακή έκφραση και επικοινωνία αποτελεί έτσι ένα σημαντικό κομμάτι της συναισθηματικής επικοινωνίας καθώς πληροφορεί τους άλλους (και τον σύντροφο στην προκειμένη περίπτωση) για την εσωτερική κατάσταση του οργανισμού του άλλου. Τέλος, η νέα μέθοδος εκτίμησης της ακρίβειας στην μη-λεκτική

επικοινωνία του συναισθήματος υιοθετεί αυτή την οπτική της διαπροσωπικής επικοινωνίας όπου οι ίδιοι οι συμμετέχοντες αξιολογούν τα σήματα της κοινωνικής τους αλληλεπίδρασης.

Στόχοι και υποθέσεις

Στην πρώτη αυτή εμπειρική εφαρμογή της μεθόδου κύριο μέλημά μας ήταν να ελεγχθεί ο ενδο-προσωπικός χαρακτήρας της πρόκλησης όσο και της εκτίμησης του συναισθήματος στην MEAMES. Αυτό είναι ένα κεντρικό καινοτόμο στοιχείο όπως προκύπτει από την κριτική ανασκόπηση των υπαρχόντων μεθόδων που προηγήθηκε. Αναμέναμε συγκεκριμένα ότι οι συναισθηματικές αντιδράσεις των ανδρών όσο και των γυναικών ως το μέρος της πρόκλησης του συναισθήματος όπως και οι δείκτες ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία των συναισθημάτων θα ήταν ανεξάρτητοι στους δύο συντρόφους (δηλ. δεν θα υπήρχε στατιστικά σημαντική συσχέτιση στις βαθμολογίες των μελών του κάθε ζεύγους).

Δεύτερον, θέλαμε να ελέγξουμε την εγκυρότητα της μεθόδου, ιδιαίτερα την εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής και διακριτική εγκυρότητα σε σχέση με ψυχολογικές μεταβλητές που αναφέρονται στο σχεσιακό επίπεδο ανάλυσης. Αναμέναμε ότι παραγοντικές αναλύσεις της συγκινησιακής τάσης και έντασης κατά την πρόκληση του συναισθήματος θα καταδείκνυαν καθαρά την διαφορετική δομή των θετικών και αρνητικών συναισθημάτων κατά την πρόκληση και καταγραφή των συναισθημάτων. Επιπλέον, αναμέναμε ότι οι δείκτες ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία των συναισθημάτων θα είχαν ικανή συσχέτιση μεταξύ τους αλλά δεν θα σχετίζονταν με κοινωνικές-σχεσιακές μεταβλητές όπως η ικανοποίηση από την σχέση

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Σαράντα ετεροφυλόφιλα ζεύγη ανταποκρίθηκαν σε ανακοινώσεις κατά τη διάρκεια διαλέξεων σε ένα μεγάλο Πανεπιστήμιο της Βόρειας Αγγλίας. Ο σκοπός της μελέτης περιγράφηκε αρχικά ως: «Πώς οι σύντροφοι κατανοούν ο ένας τον άλλο στις στενές

διαπροσωπικές σχέσεις». Όταν τα ενδιαφερόμενα ζευγάρια επικοινωνήσαν με τον ερευνητή, ενημερώνονταν πως ήταν απαραίτητο οι σύντροφοι να έχουν διατηρήσει την παρούσα σχέση τους για διάστημα τουλάχιστον 4 μηνών. Ο μέσος όρος διάρκειας των σχέσεων ήταν έτσι οι 14.4 μήνες (εύρος 4 - 48 μήνες). Κατά μέσο όρο, οι συμμετέχοντες ήταν ηλικίας 23.3 ετών. Τουλάχιστον ένας από τους συντρόφους κάθε ζεύγους ήταν φοιτητής στο Πανεπιστήμιο.

Διαδικασία

Η ΜΕΑΜΕΣ αποτελείται από τρία μέρη: α) Πρόκληση και καταγραφή θετικών και αρνητικών συναισθημάτων, β) Επιμέλεια των βιντεοσκοπημένων θετικών και αρνητικών συναισθημάτων του πομπού, και γ) Αποκωδικοποίηση από τον δέκτη της επιμελημένης έκδοσης των εκφράσεων του προσώπου του πομπού.

Μέρος α. Πρόκληση και καταγραφή των Αρνητικών και Θετικών Συναισθημάτων

Οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα σε άνετο δωμάτιο κατάλληλα επιπλωμένο. Μία κάμερα ήταν τοποθετημένη την γωνία του τοίχου περίπου 3 μέτρα μακριά από την πολυθρόνα του συμμετέχοντος και υπό γωνία 40 περίπου μοιρών από τη γραμμή του οπτικού του πεδίου. Η κάμερα κατέγραφε σε κοντινό πλάνο το πρόσωπο και τους ώμους του κάθε συμμετέχοντα. Η συνέντευξη παρουσιάστηκε ως μέρος έρευνας για το πώς οι άνθρωποι ανακαλούν και περιγράφουν τις συναισθηματικές τους εμπειρίες:

«Αυτή η σύντομη συνέντευξη εξετάζει το πώς οι άνθρωποι θυμούνται τα θετικά και τα αρνητικά αισθήματα και πώς αισθάνονται όταν μιλούν γι' αυτά. Αυτό που πρόκειται να κάνω είναι να σας ζητήσω να θυμηθείτε κάποια ιδιαίτερη κατάσταση ή γεγονός όπου αισθανθήκατε ένα από τα παρακάτω έξι αισθήματα. Γι' αυτό παρακαλώ μην βιάζεστε και προσπαθήστε να θυμηθείτε την ιδιαίτερη περίπτωση ή γεγονός όπου αισθανθήκατε αυτό το αίσθημα. Όταν το ανακαλέσετε θα πρέπει να περιγράψετε με όση περισσότερη λεπτομέρεια γίνεται πώς αισθανθήκατε και τι σας έκανε να αισθανθείτε έτσι. Μετά την περιγραφή του κάθε συναισθήματος σας θα κληθείτε να απαντήσετε σε δύο ερωτήσεις σχετικά με το πώς αισθανθήκατε όσο διηγούσαταν το αίσθημα. Έχετε κάποια ερώτηση? Λοιπόν, ας ξεκινήσουμε: περιγράψτε με όσο μεγαλύτερη λεπτομέρεια γίνεται την συγκεκριμένη κατάσταση ή γεγονός όπου αισθανθήκατε: π.χ. (συναίσθημα)».

Αυτές οι οδηγίες αρχικά συγκάλυψαν τον σκοπό της μελέτης, και επέτρεψαν στους συμμετέχοντες να επικεντρώσουν την προσοχή τους στην ανάκληση και περιγραφή συναισθηματικών εμπειριών (ο πραγματικός λόγος του έργου αυτού αποκαλύφθηκε στους συμμετέχοντες στο τέλος και κανένας δεν αρνήθηκε την συμμετοχή του στην συνέχεια της

διαδικασίας). Η σειρά των έξι συναισθημάτων ήταν πάντα η ίδια (Ένοιωσες: θυμό, ενθουσιασμό, φόβο, αγάπη, ότι σε πλήγωσε κάποιος, χαρά). Οι συμμετέχοντες ενθαρρύνθηκαν να αναπτύξουν λεπτομερώς την ανάκληση κάθε συναισθηματικού γεγονότος και στο τέλος κάθε περιγραφής τους ζητήθηκε να περιγράψουν το πώς ακριβώς αισθανόταν σε δύο κλίμακες επτά βαθμών αναφορικά με την συγκινησιακή ένταση και την τάση (θετική – αρνητική) του συναισθήματος (στο σύνολο [αίσθημα, π.χ. θυμωμένος] πώς αισθάνθηκε; Sonhemans & Frijda, 1995).

Μέρος β: Επιμέλεια των βιντεοσκοπημένων θετικών και αρνητικών συναισθημάτων του πομπού

Για κάθε συναισθηματικό επεισόδιο, ένα τμήμα 30 δευτερολέπτων των εκφράσεων του προσώπου των συμμετεχόντων αντιγράφηκε σε άλλη βιντεοκασέτα. Για την επιμέλεια του μέρους αυτού χρησιμοποιήθηκαν δύο κριτήρια, σύμφωνα με πιλοτική μελέτη όπου αποσπάσματα συνεντεύξεων από 10 συμμετέχοντες παρουσιάστηκαν σε τρεις εξωτερικούς παρατηρητές: τα επιμελημένα αποσπάσματα πρέπει να συγκροτηθούν από το τελευταίο λεπτό της διήγησης όπου οι συμμετέχοντες ήταν περισσότερο εκφραστικοί και ενώ γίνονται οι λεκτικές δηλώσεις και η αναφορά στο ιδιαίτερο συναίσθημα προς ανάκληση.

Μέρος γ: Αποκωδικοποίηση της επιμελημένης έκδοσης των εκφράσεων του προσώπου των συντρόφων

Οι συμμετέχοντες επισκέφθηκαν ατομικά ξανά στο εργαστήριο και κάθισαν μπροστά σε μόνιτορ 14 ιντσών συνδεδεμένο με βίντεο. Οι οδηγίες που δόθηκαν στους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι θα παρακολουθούσαν έξι συναισθήματα του συντρόφου τους, χωρίς ήχο. Τα έξι επεισόδια παρουσιάστηκαν σε ακολουθία με 10 δευτερόλεπτα παύσης ανάμεσά τους έτσι ώστε να είναι δυνατή η καταγραφή τους. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να παρακολουθήσουν το κάθε επεισόδιο και να: α) σημειώσουν σε μία κλίμακα επτά βαθμών πόσο ευχάριστα ή δυσάρεστα αισθανόταν ο σύντροφος κατά τη διάρκεια κάθε επεισοδίου (συγκινησιακή τάση) και β) να συμπεράνουν το συναίσθημα που περιγράφηκε από τον σύντροφο από μία λίστα έξι συναισθημάτων (περιεχόμενο του αισθήματος).

Υπολογισμός των δεικτών ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία των συναισθημάτων

Με βάση την παραπάνω διαδικασία προκύπτουν δύο βασικοί δείκτες ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία: α) Δείκτης αναγνώρισης της συγκινησιακής τάσης (*affect valence decoding accuracy*) του συναισθήματος που προκύπτει προσθέτοντας μία μονάδα σε όλα τα επεισόδια κατά τα οποία η αντίληψη της συγκινησιακής τάσης του δέκτη βρίσκεται στην ίδια πλευρά της επτάβαθμης κλίμακας (αρνητική ή θετική συγκινησιακή τάση), β) Δείκτης αναγνώρισης του συναισθηματικού περιεχομένου (*emotion content decoding accuracy*) του συναισθήματος που προκύπτει προσθέτοντας μία μονάδα σε όλα τα επεισόδια όπου ο δέκτης αντιλαμβάνεται σωστά το περιεχόμενο του συναισθήματος που καλείται να ανακαλέσει ο πομπός στο video. Και οι δύο δείκτες έχουν μέγιστη τιμή το έξι.

Το *Ερωτηματολόγιο Εγγύτητας Στις Διαπροσωπικές Σχέσεις (Relationship Closeness Inventory, RCI, Berscheid, Snyder και Omoto, 1989)*.

Οι Berscheid, Snyder και Omoto (1989) κατασκεύασαν το Ερωτηματολόγιο Εγγύτητας Στις Διαπροσωπικές Σχέσεις (Relationship Closeness Inventory) προκειμένου να μελετήσουν την υποκειμενική αξιολόγηση της εγγύτητας στις διαπροσωπικές σχέσεις. Βασίζεται στον ορισμό της εγγύτητας κατά τους Kelley, Berscheid, Christensen, Harvey, Huston, Levinfer, McClintock, Peplau και Peterson (1983), η οποία νοείται ως υψηλή αλληλεξάρτηση των δραστηριοτήτων δύο ατόμων. Ο Kelley και οι συνεργάτες του (1983) κατέγραψαν τουλάχιστον τρεις βασικές ιδιότητες των αλληλεπιδράσεων αυτών: α) συχνότητα, β) ποικιλία και γ) ισχύς. Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκαν οι υποκλίμακες α και γ. Η συχνότητα μετρήθηκε ως το ποσοστό του χρόνου κατά τον οποίο οι δύο σύντροφοι αλληλεπιδρούν σε μια ομάδα 38 διαφορετικών δραστηριοτήτων ($\alpha = .82$). Το τμήμα που αναφέρεται στην έννοια της ισχύος αποτελείται από 27 προτάσεις τις οποίες ζητείται από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν, βάσει μιας 7βαθμης κλίμακας (από «διαφωνώ κάθιστα» ως «συμφωνώ απόλυτα»), το βαθμό κατά τον οποίο επηρεάζονται σε κάθε τομέα από το σύντροφό τους ($\alpha = .79$). Η ψυχολογική εγγύτητα μετρήθηκε αθρίζοντας τον μέσο όρο στις δύο αυτές υποκλίμακες.

Αποτελέσματα

Εκτίμηση της ανεξαρτησίας των μετρήσεων

Όταν για την διερεύνηση ενός ατομικού χαρακτηριστικού χρησιμοποιούνται δεδομένα από ζεύγη των οποίων τα μέλη δεν είναι εναλλάξιμα (π.χ., αρσενικά - θηλυκά μέλη ζευγαριών), υπάρχει πάντα το ζήτημα ότι το χαρακτηριστικό να επηρεάζεται από την σχέση των δύο μετρήσεων (Griffin & Gonzales, 1995 · Kenny & Judd, 1986 · Kenny, 1994 · Kenny, Kashy, & Cook, 2006). Μια στατιστικά σημαντική συσχέτιση μπορεί να οδηγήσει στην έλλειψη ανεξαρτησίας (κάτι που μπορεί να παραπέμψει σε τεστ παραπλανητικής σημαντικότητας). Είναι σημαντικό να διαπιστωθεί λοιπόν η ανεξαρτησία των μετρήσεων τόσο στο πρώτο μέρος της πρόκλησης των συναισθημάτων όσο και στην τελική βαθμολογία ακρίβειας στην συναισθηματική επικοινωνία καθώς μια από τις υποθέσεις της μελέτης υποστηρίζει ακριβώς αυτό.

Πρώτα εξετάσαμε την ανεξαρτησία των αναφορών συγκινησιακής τάσης και έντασης στο έργο πρόκλησης συναισθήματος των δύο μελών του ζεύγους. Σε καμία από τις δώδεκα συσχετίσεις ο δείκτης συνάφειας δεν έφτασε σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Στις εννέα συσχετίσεις οι δείκτες ήταν μεταξύ $r = .03$ και $r = .07$. Εξέταση της ανεξαρτησίας των δύο δεικτών ακρίβειας της μη-λεκτικής επικοινωνίας του συναισθήματος (ακρίβεια στην συγκινησιακή τάση και στην συναισθηματική κατηγορία) ανάμεσα στο ζευγάρι ήταν επίσης σε χαμηλά και μη στατιστικά σημαντικά επίπεδα ($r = -.07$ ως $r = .13$ $p > .10$ αντίστοιχα). Αυτά τα αποτελέσματα τόσο από το πρώτο μέρος της πρόκλησης συναισθημάτων όσο και από το τρίτο μέρος της αναγνώρισης συναισθημάτων έδειξαν ότι τόσο η βίωση του συναισθήματος όσο και η αντίληψη του συναισθήματος ήταν ανεξάρτητες από το δυαδικό επίπεδο ανάλυσης.

Εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής των τιμών της συγκινησιακής τάσης και έντασης στην πρόκληση του συναισθήματος

Η δομική εγκυρότητα της διαδικασίας πρόκλησης του συναισθήματος αξιολογήθηκε:

α) με την εξέταση της κατανομής των αυτό-αναφορών συγκινησιακής τάσης και έντασης κάθε συναισθήματος, β) την παραγοντική ανάλυση αυτών, γ) την εκτίμηση της συσχέτισης ανάμεσα στους δείκτες συγκινησιακής τάσης και έντασης για κάθε συναίσθημα και δ) εξέταση διαφορών στις μέσες τιμές του αυτοαναφερόμενου συναισθήματος στα δύο φύλα.

Εξετάσαμε την κατανομή των αυτό-αναφορών συγκινησιακής τάσης και έντασης με βάση τον δείκτη ετεροκλινούς κατανομής (skewness statistic) της συγκινησιακής τάσης για τα τρία θετικά και αρνητικά συναισθήματα. Οι κατανομές των αρνητικών συναισθημάτων είχαν όλες θετικό δείκτη ετεροκλινούς κατανομής (θυμός skew = .43, φόβος skew = .35, ψυχικός πόνος skew = .65) ενώ οι αντίστοιχοι δείκτες για τα θετικά συναισθήματα ήταν αρνητικοί (διέγερση skew = -.83, αγάπη skew = -1.4, χαρά skew = -.36). Αντίστοιχα οι τιμές των δεικτών ετεροκλινούς κατανομής για την αναφερόμενη συγκινησιακή ένταση των θετικών και αρνητικών συναισθημάτων είχαν όλες την ίδια κατεύθυνση όπως θα περίμενε κανείς σχετικά με αυτή την πλευρά της αναφοράς του συναισθήματος (θυμός skew = -.18, φόβος skew = -.02, ψυχικός πόνος skew = -.33, διέγερση skew = -1.02, αγάπη skew = -1.30, χαρά skew = -.62). Τα αποτελέσματα αυτά είναι σύμφωνα με τους στόχους του έργου προξένησης θετικών και αρνητικών συναισθημάτων και εκτίμησης της συγκινησιακής τάσης και της έντασης του κάθε συναισθήματος.

Η δομική εγκυρότητα της διαδικασίας διέγερσης συναισθήματος εξετάστηκε ακολούθως μέσω της παραγοντικής ανάλυσης των τιμών *συγκινησιακής τάσης και έντασης* που προέκυπταν για κάθε επεισόδιο συναισθηματικής διέγερσης. Για τη συγκινησιακή ένταση, οι τιμές κατέδειξαν δύο διακριτά πρωταρχικά χαρακτηριστικά. Ο πρώτος παράγοντας (σταθερή τιμή = 1.85) συγκέντρωσε τις τιμές για τα τρία θετικά συναισθήματα, οι οποίες αναλογούν στο 30.8% της συνολικής διακύμανσης. Ο δεύτερος παράγοντας (σταθερή τιμή = 1.5) συγκέντρωσε τις τιμές των αρνητικών συναισθημάτων που αναλογούν στο 25% της διακύμανσης. Έτσι, και οι δύο παράγοντες βρέθηκε πως κατεύθυναν περισσότερη από τη μισή διακύμανση της κλίμακας. Παρόμοια εικόνα είχαμε και στην παραγοντική ανάλυση των τιμών τάσης κατά τα έξι επεισόδια συναισθηματικής διέγερσης. Τα αποτελέσματα αυτά αποδεικνύουν επαρκώς πως οι αυτό-αναφορές για τη συναισθηματική τάση και ένταση συγκλίνουν με τη θετική-αρνητική διάσταση, όπως αναμενόταν κατά την κατασκευή των επεισοδίων συναισθηματικής διέγερσης.

Συσχέτιση ανάμεσα στην συναισθηματική τάση και ένταση στα έξι αναφερόμενα συναισθήματα

Ένας ακόμη ενισχυτικός παράγοντας για τη δομική εγκυρότητα της διαδικασίας διέγερσης συναισθήματος υπήρξε το ότι οι τιμές συγκινησιακής τάσης και έντασης που αντιστοιχούσαν σε κάθε επεισόδιο παρουσίαζαν υψηλή συσχέτιση μεταξύ τους (θυμός $r = .65$, φόβος $r = .48$, ψυχικός πόνος $r = .33$, ενθουσιασμός $r = .70$, αγάπη $r = .73$, χαρά $r = .83$, όλα $p < .01$).

Τέλος, δεν βρέθηκαν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα ως προς την μέση βαθμολογία στην συγκινησιακή τάση και ένταση και στα έξι συναισθήματα. Το αποτέλεσμα αυτό καταδεικνύει την εσωτερική εγκυρότητα της μεθόδου με δεδομένο ότι ο συνεντευκτής και στις δύο περιπτώσεις ήταν άνδρας (ο πρώτος συγγραφέας της μελέτης).

Διακριτική εγκυρότητα των δεικτών ακρίβειας στην συναισθηματική επικοινωνία

Ένδειξη ότι η ακρίβεια στην μη-λεκτική επικοινωνία του ζεύγους ήταν ότι οι και οι δύο δείκτες ακρίβειας της αναγνώρισης της συγκινησιακής τάσης και του περιεχομένου του συναισθήματος δεν είχαν συσχέτιση με την ποιότητα σχέσης ($r = -.01$ και $r = -.09$ αντίστοιχα, $p > .30$). Οι δύο δείκτες ακρίβειας στην συναισθηματική επικοινωνία (ακρίβεια στην συγκινησιακή τάση και στην συναισθηματική κατηγορία) είχαν θετική συσχέτιση μεταξύ τους ($r = .22$, $p < .05$).

Συζήτηση

Η Μέθοδος Εκτίμησης της Ακρίβειας στην Μη-λεκτική Επικοινωνία Συναισθήματος (MEAMES) καταρτίστηκε με στόχο να βελτιώσει τις υπάρχουσες μεθόδους τόσο ως προς την μελέτη συγκινησιακών και μη-συμβολικών πλευρών του συναισθήματος που προκαλείται ατομικά αλλά μπορεί να αξιολογηθεί διαπροσωπικά. Η νέα μέθοδος βελτιώνει πιο πρακτικές πλευρές της διαδικασίας που έχουν να κάνουν με μια έγκυρη πρόκληση αρνητικών και θετικών συναισθημάτων και την διαδικασία αξιολόγησης του συναισθήματος ισομερώς και από τους δύο συντρόφους.

Εννοιολογικά, η νέα μέθοδος δίνει έμφαση σε συγκινησιακές και όχι σε συμβολικές πλευρές του συναισθήματος που απορρέουν από ρόλους και κανόνες της αλληλεπίδρασης και της σχέσης του ζεύγους. Η προσέγγιση αυτή είναι σύμφωνη με κεντρικές προσεγγίσεις για το

συναίσθημα (π.χ., Frijda, 1986) - το συναίσθημα ως ετοιμότητα για δράση-, οπότε πληροφορίες για τον τόνο και την κατεύθυνση της συμπεριφοράς (θετική/αρνητική) είναι πολύ σημαντική για την διαπροσωπική αλληλεπίδραση. Η συγκινησιακή έκφραση και επικοινωνία αποτελεί έτσι ένα σημαντικό κομμάτι της συναισθηματικής επικοινωνίας καθώς πληροφορεί τους άλλους (και τον σύντροφο στην προκειμένη περίπτωση) για την εσωτερική κατάσταση του οργανισμού του άλλου. Η μη-λεκτική επικοινωνία του συναισθήματος λοιπόν στηρίζεται σημαντικά στην έκφραση της συγκινησιακής κατάστασης του πομπού και στην δυνατότητα του δέκτη να 'αποκωδικοποιήσει' το συγκινησιακό μήνυμα.

Στην πρώτη αυτή εφαρμογή της μεθόδου θελήσαμε να διαπιστώσουμε κατά πόσο τα καινοτόμα εννοιολογικά χαρακτηριστικά αντανακλούνται αυτή τη νέα μέθοδο. Αναμέναμε ότι σε αντίθεση με άλλες μεθόδους όπου οι τιμές ακρίβειας μη-λεκτικής επικοινωνίας είναι μη-ανεξάρτητες στο ζεύγος και ως εκ τούτου αναλύονται κατά φύλο (π.χ., Noller, 1980 ' 1984) στην MEAMES τόσο δείκτες βίωσης του συναισθήματος από τον πομπό και εκτίμησης της ακρίβειας του συναισθήματος από τον δέκτη θα ήταν ανεξάρτητοι ανάμεσα στα μέλη του ζεύγους. Τα αποτελέσματα από αναλύσεις για την ανεξαρτησία των αποτελεσμάτων ανάμεσα στα μέλη του ζεύγους τεκμηριώνουν τις υποθέσεις μας για τον ενδο-προσωπικό χαρακτήρα της πρόκλησης/ βίωσης και αναγνώρισης του συναισθήματος στην MEAMES. Όπως αναμέναμε, οι συναισθηματικές αντιδράσεις των ανδρών όσο και των γυναικών στην πρόκληση του συναισθήματος (συγκινησιακή τάση και ένταση) όπως και οι δείκτες ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία των συναισθημάτων ήταν ανεξάρτητοι στους δύο συντρόφους (δηλ. δεν θα υπήρχε στατιστικά σημαντική συσχέτιση στις βαθμολογίες των μελών του κάθε ζεύγους).

Δεύτερον, η νέα μέθοδος χαρακτηρίζεται από εσωτερική εγκυρότητα, καθώς : όπως αναμέναμε, α) οι κατανομές των αυτό-αναφορών συγκινησιακής τάσης και έντασης με βάση τον δείκτη ετεροκλινούς κατανομής ακολουθούσαν την εννοιολογική τους διάκριση σε θετικά και αρνητικά συναισθήματα, β) οι παραγοντικές αναλύσεις της συγκινησιακής τάσης και έντασης κατέδειξαν καθαρά την διττή δομή σε θετικά και αρνητικά συναισθήματα, γ) υπήρχε στατιστικά σημαντική και εννοιολογικά συνεπής συσχέτιση ανάμεσα στους δείκτες

συγκινησιακής τάσης και έντασης για κάθε ένα από τα συναισθήματα και δ) δεν παρατηρήθηκε διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα ως προς την παραγωγή συναισθήματος στην διάρκεια της διαδικασίας πρόκλησης συναισθήματος.

Τέλος, οι δείκτες ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία των συναισθημάτων είχαν ικανή συσχέτιση μεταξύ τους (ένδειξη εσωτερικής εγκυρότητας) και ως προς την διακριτική εγκυρότητα, όπως αναμέναμε, δεν συσχετιζόταν με κοινωνικές-σχεσιακές μεταβλητές όπως η ικανοποίηση από την σχέση.

Με βάση τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι η νέα μέθοδος εκτίμησης της ακρίβειας στην μη-λεκτική επικοινωνία του συναισθήματος αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την εκτίμηση της ακρίβειας στην αντίληψη μη λεκτικών πλευρών του συναισθήματος στην διαπροσωπική επικοινωνία. Η μέθοδος που παραδίδεται μπορεί έτσι να χρησιμοποιηθεί στην εκτίμηση της επίπτωσης που έχουν ατομικές πλευρές ρύθμισης και διαχείρισης του συναισθήματος στα ζευγάρια (π.χ., Kafetsios, 2004 · Καφέτσιος, 2005)

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bateson, G. (1958). The new conceptual frames for behavioural research. *Proceedings of the Sixth Annual Psychiatric Institute*. Princeton: The New Jersey Neuro-Psychiatric Institute, 54-71.
- Bedford, E. (1956). Emotion. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 57, 281–304.
- Berscheid, E., Snyder, M., & Omoto, A. M. (1989). The relationship closeness inventory: Assessing the closeness of interpersonal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 792-807.
- Bradbury, T. N., & Fincham, F. D. (1988). Individual difference variables in close relationships: A contextual model of marriage as an integrative framework. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 713-721.
- Bradbury, T. N., & Fincham, F. D. (1989). Behaviour and satisfaction in marriage. In C. Hendrick (Ed.), *Review of personality and social psychology* (Vol. 10, pp. 119-143). London: Sage.
- Buck, R. (1979). Measuring individual differences in non-verbal communication of affect: The slide viewing paradigm. *Human Communication Research*, 6, 47-57.
- Buck, R. (1984). *The communication of emotion*. New York: The Guilford press.
- Buck, R. (1985). Prime theory: An integrated view of motivation and emotion. *Psychological Review*, 92,

389-413.

- Cannon, W. (1927). The James-Lange theory of emotions: A critical examination and an alternative theory. *American Journal of Psychology*, 39, 106-124.
- Chovil, N. (1997). Facing others: A social communicative perspective on facial displays. In J. A. Russel and J. M. Fernandez-Dols (Eds.), *The psychology of facial expression* (pp 321-334). Cambridge: CUP.
- Darwin, C. (1872). *The expression of emotion in man and animals*. New York: Appleton Century-Crofts.
- De Bono, E. (1987). *The Oxford companion to the mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekman, P. (1984). Expression and the nature of emotion. In K. Scherer and P. Ekman (Eds.), *Approaches to emotion* (pp. 319-344). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ekman, P. (1997). Should we call it expression or communication? *Innovations in Social Science Research*, 10 (4), 333-344.
- Ekman, P., Friesen, W. V., & Ellsworth, P. (1972). *Emotion in the human face*. Elmsford, NY: Pergamon Press.
- Fiske, J. (1990). *Introduction to communication studies*. London: Methuen.
- Fitness, J., & Strongman, K. (1991). Affect in close relationships. In J. O. Fletcher and F. Fincham (Eds.), *Cognition in close relationships* (pp. 175-201). Hillsdale, NJ: Laurence Erlabaum.
- Frijda, N. H. (1986). *The emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frijda, N. H. (1989). The functions of emotional expression. In J. P. Forgas and J. M. Innes (Eds.), *Recent advances in social psychology: An international perspective* (pp. 205- 217). Amsterdam: Elsevier.
- Gottman, J. M. (1979). *Marital interaction: Experimental investigations*. New York: Academic Press.
- Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (1986). Assessing the role of emotion in marriage. *Behavioural Assessment*, 8, 31- 48.
- Gottman, J., Markman, H., & Notarius, C. (1977). The topography of marital conflict: A sequential analysis of verbal and nonverbal behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 39, 461-477.
- Greenberg, L.S., & Johnson, S. M. (1988). *Emotionally focused therapy for couples*. London: Guilford.
- Griffin, D. W., & Gonzalez, R. (1995). Correlational analysis of dyadic-level data in the exchangeable case. *Psychological Bulletin*, 118(3), 430-439.
- Guerrero, L.K., & Floyd, K. (2006). *Nonverbal communication in close relationships*. Mahwah, New Jersey: LEA.

- Guthrie, D. M., & Noller, P. (1988). Spouses' perceptions of one another in emotional situations. In P. Noller & M. A. Fitzpatrick (Eds.), *Perspectives on marital interaction* (pp. 153-181). Clevedon: Multilingual Matters.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Hewstone, M., Stroebe, W., Codol, J-P., & Stephenson, G. M. (Eds.), (1988). *Introduction to social psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hinde, R.A. (1995). A suggested structure for a science of relationships. *Personal Relationships*, 2, 1–16.
- Izard, C. E. (1977). *Human emotions*. New York: Plenum Press.
- Julien, D., Markman, H., & Lindhal, C. (1989). A comparison of a global and a microanalytic coding system: Implications for future trends in study of interactions. *Behavioural Assessment*, 11, 81-100.
- Kafetsios, K. (2004). Attachment and emotional intelligence abilities across the life course. *Personality and Individual Differences*, 37, 1, 129-145.
- Καφέτσιος, Κ. (2005). *Δεσμός, συναίσθημα και διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Kahn, M. (1970). Nonverbal communication and marital satisfaction. *Family Process*, 9, 449-456.
- Kelley, H. H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L. A., & Peterson, D. R. (1983). *Close relationships*. New York: Freeman.
- Kenny, D. (1994). *Interpersonal perception*. NY: The Guilford Press
- Kenny, D. A., & Judd, C. M. (1986). A general procedure for the estimation of interdependence. *Psychological Bulletin*, 119(1), 138-148.
- Kenny, D.A., Kashy, D.A., & Cook, W.L. (2006). *Dyadic data analysis*. New York: Guilford Press.
- Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M.A. (2002). Nonverbal communication and marital adjustment and satisfaction: The role of decoding relationship relevant and relationships irrelevant affect. *Communication Monographs*, 69(1), 33-51.
- Lambie, J.A., & Marcel, A.J. (2002). Consciousness and emotion experience: A theoretical framework. *Psychological Review*, 109, 219–259.
- Lang, P. J. (1984). The cognitive psychophysiology of emotion: Fear and anxiety . In A. H. Tuma & J. D. Maser (Eds.), *Anxiety and the anxiety disorders* (pp. 131-170). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and Adaptation*. New York: Oxford University Press.

- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society: From the standpoint of a social behaviourist*. Chicago: University of Chicago Press.
- McDougall, W. (1908). *An introduction to social psychology*. London: Methuen.
- Moore, B. S., Underwood, W., & Rosenhan, D. L. (1973). Affect and altruism. *Developmental Psychology*, 8, 99-104.
- Noller, P. (1980). Misunderstandings in marital communication: A study of couples' nonverbal communication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1135-1148.
- Noller, P. (1984). *Non-verbal communication and marital interaction*. Oxford: Pergamon.
- Olson, D. H. (1977). Insiders' and outsiders' views of relationships: Research studies. In G. Levinger & H. L. Raush (Eds.), *Close relationships: Perspectives on the meaning of intimacy* (pp.115-135). Amherst: University of Massachusetts Press.
- Ortony, A., Clore, G. L., & Collins, A. (1988). *The cognitive structure of emotions*. New York: Cambridge University Press.
- Panksepp, J. (1992). A critical role for affective neuroscience in resolving what is basic about basic emotions. *Psychological Review*, 99, 554–560.
- Parkinson, B. (1995). *Ideas and realities of emotion*. London: Routledge.
- Raush, H. L., Barry, W. A., Hertel, R. K., & Swain, M. A. (1974). *Communication, conflict and marriage*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Russell, J.A., & Carroll, J.M. (1999). On the bipolarity of positive and negative affect. *Psychological Bulletin*, 125, 3–30.
- Salovey, P., & Rodin, J. (1985). Cognitions about the self: Connecting falling states and social behaviour. In P. Shaver (Ed.), *Self, situation and social behaviour*. Beverly Hills: Sage.
- Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D., & O' Connor, C. (1987). Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1061-1086.
- Sonnemans, J., & Frijda, N. H. (1995). The determinants of subjective emotional intensity. *Cognition and Emotion*, 8, 329-350.
- Wagner, H. L., Buck, R., & Winterbotham, M. (1993). Communication of specific emotions: Gender differences in sending accuracy and communication measures. *Journal of Non-Verbal Behaviour*, 17(1), 29-53.

Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of human communication*. New York: Norton.

Zajonc, R. B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35, 151-175.

Υποσημειώσεις

¹ Σύμφωνα με τον Bedford (1956), εννοιολογικά το συναίσθημα (emotion) θα πρέπει να διακριθεί από την συγκίνηση/ συγκινησιακή κατάσταση (affect) καθώς αναφέρεται στην υποκειμενική αντίδραση σε ένα γεγονός, στην αξιολόγηση του γεγονότος και όχι το γεγονός αυτό-καθ'εαυτό. Ο Bedford αναγνώρισε ότι οι υποκειμενικές αντιδράσεις διαφοροποιούνται από τα γεγονότα που συνδέονται με τα συναισθήματα και ότι τα συναισθήματα αφορούν υποκειμενικές διαδικασίες που ενέχουν κάποιο σκοπό (δηλ. όταν κάποιος φοβάται κάτι, αυτό γίνεται με κάποιο απώτερο σκοπό). Αντίθετα, η συγκίνηση αφορά εμπειρίες 'στο πρώτο πρόσωπο' (Lambie & Marcel, 2002) που συνήθως κατασκευάζονται εννοιολογικά ως συνεχή (π.χ., αρνητικό- θετικό, χαμηλή-υψηλή ένταση) (Russell & Carroll, 1999) και συνδέονται στενά με τάσεις για δράση (Frijda, 1986) όπως και με ψυχοφυσιολογικούς/συμπεριφορικούς δείκτες διέγερσης και δομών του Κεντρικού Νευρικού Συστήματος (Panksepp, 1992).

Πίνακες

Πίνακας 1: Παραγοντική δομή της συγκινησιακής τάσης και έντασης στα θετικά και αρνητικά συναισθήματα

	Συγκινησιακή τάση		Συγκινησιακή ένταση
	Παράγοντας I		
% διακύμανσης	30.8%		33.4%
Χαρά	.76		.80
Αγάπη	.76		.83
Ενθουσιασμός	.70		.51
	Παράγοντας II		
% διακύμανσης	25%		21.5%
Θυμός	.77		.78
Ψυχ. Πόνος	.72		.65
Φόβος	.68		.61
